

**SOSYAL PSİKOLOJİK AÇIDAN YABANCILAŞMA: DEAN'İN YABANCILAŞMA
ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI¹**

Özgen YALÇIN²

Prof. Dr. Ali DÖNMEZ³

Öz

Bu çalışmada öncelikle sosyal psikolojik bir çerçeveden yabancılaşma kavramının ve yabancılaşma hakkında yapılan çalışmaların tarihsel gelişimi izlenmeye çalışılmıştır. İkinci olarak, sonraki çalışmalarda geçerli ve güvenilir bir araç olarak kullanılması amacıyla Dean'ın Yabancılaşma Ölçeği Türkçeye uyarlanmıştır. Bu amaçla 180'i kadın (%59.6), 122'si erkek (%40.4) olmak üzere toplam 302 üniversite öğrencisine ulaşılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucunda güçsüzlük, kuralsızlık ve toplumsal yalıtılmışlık olmak üzere üç faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ölçeğin Cronbach alfa içtutarlık katsayısı .79, test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise .74 olarak belirlenmiştir. Bulgular ilgili yazın çerçevesinde tartışılmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Yabancılaşma, Ölçek uyarlama, Dean'in yabancılaşma ölçeği, Sosyal psikoloji*

**ALIENATION FROM THE VIEWPOINT OF SOCIAL PSYCHOLOGY: TURKISH
ADAPTATION OF DEAN'S ALIENATION SCALE**

Abstract

The first objective of this study was to investigate the historical development of the alienation-concept and the studies about alienation from a social psychological perspective. The second objective was to test the validity and reliability of the Turkish version of Dean's Alienation scale. The sample of the study was 302 (180 female and 122 male) undergraduate students. Factor analysis revealed three factors: Powerlessness, normlessness and social isolation. Cronbach alpha coefficient was found as .79 and test retest reliability coefficient was .74. The results are discussed within the literature.

***Key Words:** Alienation, Scale adaptation, Dean's alienation scale, Social Psychology*

¹ **Yazar Notu:** Bu çalışma, birinci yazarın Ankara Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nde 2009 yılında tamamladığı yüksek lisans tezinin bir kısmını kapsamaktadır. Alanyazın derlemesinde yeni çalışmalar ışığında güncellemeler yapılmıştır.

² Ankara Üniversitesi, oyalcin@humanity.ankara.edu.tr

³ Çankaya Üniversitesi, adonmez@cankaya.edu.tr

Yabancılaşma, en genel tanımıyla toplumdaki uzaklaşma duygusudur (Nettler, 1957). Diğer bir ifadeyle, bireylerin birbirlerinden ya da belirli bir toplumsal ortam ya da süreçten uzaklaşmalarıdır (Marshall, 1999). Yabancılaşma kavramının din, metafizik, felsefe, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinde çok ve oldukça farklı anlamlarda kullanılmasının, içinden çıkılması güç bir tanımlama sorununu gündeme getirdiği, birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir (Israel, 1971; Finifter, 1972; Middleton, 1963; Teber, 1990). Aynı disiplin içerisinde dahi birden çok tanımın yapılmış olması, bu sorunu daha da zorlaştırmaktadır. Bu araştırma, yabancılaşmayı sosyal psikolojik bir bakış açısından yola çıkarak ele almaktadır. Çalışmanın birinci amacı, kavramın tarihsel gelişimini sosyal psikolojik bir çerçeveden izlemeye çalışmaktır. İkinci amacıysa, Dean'ın (1961) geliştirmiş olduğu yabancılaşma ölçeğini Türkçeye uyarlamaktır. Böylece, Türkiye'de ileride yabancılaşma konusunda yapılacak sosyal psikoloji çalışmaları için kuramsal temel sağlayacağı düşünülen bir derlemeye ek olarak, yabancılaşmanın görgül olarak araştırılmasına izin verecek bir araç kazandırmak amaçlanmıştır.

Yabancılaşma Kavramının Tarihsel Gelişimi

Yabancılaşma kavramının izi, Platon'un (M.Ö. 380/2006) idealar söylemindeki insanın formel dünyadan kopup görüngüler dünyasında yaşıyor olduğu tartışmasından, Adem ile Havva'nın cennetten kovulup yabancıları oldukları 'dünyaya' atılmaları öyküsüne kadar sürülebilir. Hatta bebeğin anne karnının güvenli ortamından ayrılıp yabancıları olduğu bir dünyaya doğması düşünülerek yabancılaşma, Otto Rank'ın (1924/2001) psikanalitik yorumunun da katkısıyla, yaşamın başlangıcı kadar geriye götürülebilir. Ancak, burada kavramın sosyolojik ve sosyal psikolojik anlamları üzerine odaklanmak yararlı olacaktır.

Yabancılaşma kavramını ilk kullanan G. W. Friedrich Hegel'dir. Hegel, yabancılaşma kavramını neredeyse bütünüyle metafizik bir çerçevede tartışmıştır. Ancak, Israel'in (1971) de aktardığı gibi Marcuse'a (1960) göre Hegel, metafizik kuramları genellikle toplumdaki sosyal koşulları açıklamak için bir araç olarak kullanmıştır ve tartışmalarının sosyolojik yönleri bulunmaktadır.

Marcuse (1964/1997) ve Israel'in (1971) aktardığına göre, Hegel, ilk çalışmalarında yabancılaşmayı, özel mülkiyetin bir sonucu olarak görmektedir ve ona göre, insan, emeği ve bilgisiyle şekillendirdiği bir dünyada yaşar, fakat temel gereksinimlerinin doyurulmasını engelleyen kuralları olan bu dünyada kendini yabancı hisseder. Emeğin insan ve 'doğa' arasında araçsal bir işlevi vardır. Yani, insan, gereksinimlerini doyumak için çalışarak, doğayı ve doğadaki nesnelere kendi gereksinimleri için kullandığı nesnelere dönüştürür. Örneğin, doğanın bir nesnesi olan ağacı, toprağı rahatça işleyip ürün elde etmek için gereksinim duyduğu sabana dönüştürür. Böylece, insan çalışarak, ihtiyaçlarını doyummasını engelleyen doğayı kontrol eder; kendini gerçekleştirir ve yabancılaşmış dünyası küçülür.

Hegel'in aksine Marx, yabancılaşmanın, toplumsal dünyanın nedeni değil, sonucu olduğunu iddia etmektedir (Ulaş, 2002). Marx, Hegel'in düşüncelerine karşı çıkmakla birlikte, birçok görüşünden de

esinlenmiştir. Hegel gibi o da insanı doğadan ayıran şeyin ve temel güdüsünün çalışmak olduğunu öne sürmüştür (1844/2003). Ona göre insan, çalışması sonucunda elde ettiği ürün -Marx'ın deyimiyle nesneleşmiş, emek- kendinden bağımsızlaştığında, yani insan, nesneleşmiş, emeği kontrol edemediğinde yabancılaşır. Bir başka deyişle, kendi emeğinin ürünleri insana yabancı ve ona karşı bir güç haline gelir ve onu kontrolü altına alır (Marx ve Engels, 1846/2003).

Marx'ın yabancılaşma kuramının üç toplumsal koşuldan yola çıktığı söylenebilir: eşyalar sorunu, işbölümü ve özel mülkiyet (Israel, 1971). Bunlardan ilki, bir ürünün *kullanım değeri* ile *değişim değeri* arasındaki geleneksel ayırmadan yola çıkarak ortaya koyduğu *eşyalar sorunu*dur. Bir ürünün kullanım değeri, o malın sağladığı yararadır. Değişim değeri ise o malı elde edebilmek için gereken ortalama emeğin bir değişim işlemine konulmasıyla ortaya çıkar. Örneğin, suyun kullanım değeri, bir insanın ne kadar susadığıyken; değişim değeri, o suyun ücretidir. Marx'a göre insan, hayatta kalabilmek için emeğini bir ücret (değişim değeri) karşılığında satmak zorundadır. Yani emeği, alınıp satılabilen bir şeye/eşyaya dönüşür. Artık çalışmayı, kendi yaşam-gücü olarak algılamaz, çünkü ürettiği ürüne sahip değildir. Örneğin, su kaynağından su çıkaran bir insan, emek harcayarak kendi ihtiyacı kadarını çıkarır ve suya sahip olur. Diğer taraftan mesleği su kaynağından su çıkarmak olan bir insan, emeğini, çıkardığı suya ihtiyacı olduğu için harcamaz; bunun yerine, diğer gereksinimlerini karşılamak için ihtiyacı olan değişim değerini (para) kazanmak için harcar ve çıkardığı suya sahip olamaz. Bu doğrultuda Marx, emeğiyle ürettiğine sahip olamayan insanın kendi etkinliğine ve ürettiği ürüne yabancılaştığını öne sürmektedir (Marx, 1857/2003; 1867/2003).

Marx'a göre (1844/2003) işbölümü, diğer bir yabancılaştırıcı koşuldur. İşbölümü, bir ürünün üretiminin tüm süreçlerine katılmama, sadece uzmanlık alanına giren kısmını yapmadır. Tek başına bir ürün ortaya çıkaran insan, bu ürünün kontrolüne her anlamda sahiptir. İnsanlar uzmanlaşıp kendi belirleyemedikleri koşullarda ve işlerde çalıştıkça, yani dışarıdan kontrollü bir işbölümü içersine girdiklerinde emeklerine yabancılaşmaktadırlar (Marx, 1844/2003; Marx ve Engels, 1846/2003). Özellikle işin kas gücü ve beyin gücü gerektiren yanları arasındaki ayrım, bireyin bütün kapasitesini kullanmasına engel olur. Örneğin, bir araba fabrikasında çalışan bir kişinin uzmanlığı, yalnızca arabaların jant kapaklarını sıkıştırmaksa, bunun için zihnini kullanması gerekmeyecek; araba imalatının diğer aşamalarında görev almadığından, ortaya çıkan ürünün, kendisine ait olduğunu düşünmeyecektir. Bunun sonucunda emeğine ve emeğinin ürüne yabancılaşacaktır. Diğer taraftan, çalıştığı makineler de insanın hangi niteliklerini kullanacağını ve ne kadar hızlı çalışacağını belirleyerek, insan emeğini kontrol eder ve onu yabancılaştırır (Israel, 1971).

Marx'ın belirttiği yabancılaştırıcı koşullardan bir diğeri de özel mülkiyettir. Marx (1844/2003; 1857/2003; Marx ve Engels, 1846/2003,), mülkiyetin, insanın doğasına özgü olmadığını öne sürmektedir. Özel mülkiyet, artı-değer üretimi ve makineleşme sonucu ortaya çıkmış, birey ve ürünü arasındaki ilişki

durumuna gelmiştir. Böylece, Marx (1844/2003) özel mülkiyeti, insanın yabancılaşmasına yol açan, aynı zamanda da yabancılaşması sonucu ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlamıştır.

Özetle, Marx'a (1844/2003) göre yabancılaşmış emek, doğayı, insanın kendini, insanlığını, kendi yaşamsal etkinliğini, kendi etkinliğinin ürünlerini ve kendi bedenini kendisine yabancılaştırırken, onu bilinçli bir varlık olmaktan çıkarır. Ayrıca insan, insana (toplumsal çevresine) da yabancılaşmıştır. İnsan kendi kendisinin karşısında iken, onun karşısında olan ötekidir. İnsan kendi emeğinden, kendi emek ürününden ve kendi kendisinden uzaklaşırken, öteki insanlardan ve onların emek ve emek ürünlerinden de uzaklaşmıştır (Marx, 1844/2003).

Hegel'in ardılları, yabancılaşma kavramını farklı bağlamlarda tanımlamışlardır. İşaret edildiği gibi Marx, yabancılaşmayı ekonomi çerçevesinde ele almıştır. Feuerbach (2004) ise yabancılaşmayı din üzerinden tartışmıştır. 1839 yılında yayınlanan *Das Wesen des Christentums* (Hiristiyanlığın Özü) isimli kitabında insanın, en iyi niteliklerini tanrıya yüklerken, kendisini günahkâr ve kötü adam olarak gördüğünü öne sürmektedir. Ona göre hatalı olan bu öz-değerlendirme, yabancılaşmayı doğurmaktadır. İnsan, kendi özüne yabancılaşır, çünkü özünü tanrıya yansıtmıştır. Kendi öz düşüncesi olan dinsel düşüncüyü kendisinden koparmış, tanrıya atfetmiş ve kendine yabancılaşmıştır.

Weber (1958; akt. Islam, 1980) ise modern toplumlarda yabancılaşmadan sadece ekonominin değil, sosyal ve siyasal güçlerin de sorumlu olduğunu öne sürmüştür. Tarihsel süreçte, Hiristiyan aletisizminin (çilecilik) yerine kapitalizmin temel güdüsü olduğunu öne sürdüğü yabancılaşmanın geçtiğini söylemiştir (Weber, 1965; akt. Lystad, 1972). Ona göre modernleşme süreci, ilerlemeci bir rasyonalizasyon sürecidir ve bu süreçte bürokrasi, araç olarak kullanılmaktadır. Bürokrasi, kesin çizgilerle ayrılan kurallar ve işlemler belirlemekte, bunları matematiksel bir kesinlikle sunmaktadır. Bu bakımdan bürokrasiyi, kişisel değerlerle ilgilenmeyen, insanı ve insanlar arası ilişkileri mekanikleştiren bir yapı olarak tanımlayan Weber (1958; akt. Islam, 1980), Marx'ın işçinin yabancılaşması fikrini biraz daha ileri taşımış, askerlerin şiddete, uşakların, satıcıların, kâtiplerin ve profesörlerin kendi işlerine yabancılaştıklarını (yani kendi işlerini kontrol edemediklerini) belirtmiştir.

Weber'le hemen hemen aynı dönemde yaşamış olan Durkheim'a (1952/1972) göre insanlar, toplumsal normlara olan inançlarından kuşku duymaya başladıklarında ve belirli bir hedefleri kalmadığında yabancılaşmaktadırlar. Aslında Durkheim, yabancılaşma kavramı yerine Yunanca bir kavram olan *anomi*yi kullanmayı tercih etmiştir. Anomi, bir toplumun normlarının etkisizleşmesi, toplumda bir çöküntü, karışıklık ya da çatışma durumu olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 1999). Durkheim (1952/1972), insanın, kendini bütünleştirdiği gruplar çerçevesinde sosyal bir varlık olduğunu kabul etmektedir. Bu bütünleşmenin kaybı, bireyci eğilimlere, dolayısıyla, anomiyeye yol açmaktadır. Böylece, ona göre yabancılaşma, bütünleşmenin yetersiz kaldığı, ahlaksal kuralları ve disiplin sağlayan yetkeyi tehdit eder derecede özgürlüğe sahip bir toplum içerisindeki duruma işaret etmektedir (Israel,

1971).

Kriz dönemlerinde yaşanan intihar oranlarını inceleyen Durkheim (1897; akt. Teber, 1990), intiharın toplumsal bir olgu olduğunu öne sürmüştür. Bu dönemlerdeki intiharların çoğunun, ekonomik, toplumsal, kültürel, moral, psişik vb. krizler sonucu ortaya çıkan bir tür kuralsızlık ya da norm sistemlerinin çözülüşü sonucunda anomik bir nitelik kazandığı sonucuna varmıştır.

On dokuzuncu yüzyılda başta Hegel, Marx, Weber ve Durkheim’la sosyolojik bir olgu olarak incelenmeye başlayan yabancılaşma, yirminci yüzyılın ortalarında daha görgül yöntemlerin kullanıldığı ve sosyal psikolojik bir çerçeveye kaymıştır.

Yabancılaşma: Sosyal Psikolojik Çözümlemelere Geçiş

On sekizinci yüzyıl sanayi devriminin kentleşme, üretim artışı ve kısmi refah gibi sonuçlarının insanların toplumsal ve psikolojik yapılarında yarattığı büyük değişim göz önüne alındığında, yabancılaşma kavramının tam da o dönemlerde ortaya çıkması bir rastlantı değildir. Toplumsal araştırmaların toplumsal değişimlerden bağımsız olamayacağı düşünüldüğünde, yabancılaşma kavramının yaşanan büyük değişimlerle birlikte tekrar gündeme geldiğini söyleyebiliriz. Yabancılaşmanın popülaritesi II. Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde tekrar artmıştır (Dean, 1969; Israel,1971; Tolan, 1996). Tolan (1996) bu ilginin hızlanan teknolojik gelişmelerin ve rasyonalite-produktivizm ideolojisinin yol açtığı “şeyleşme”ye karşı bir tepki olduğunu öne sürmektedir. On dokuzuncu yüzyılın başlarında psikolojik kuramların özellikle de psikanalizin hızlı yükselişi, yabancılaşma araştırmalarının sosyolojik bir çerçeveden psikanalitik bir bağlama kaymasına yol açmıştır. Özellikle Fromm ve Marcuse, psikanalitik bir bakışla toplumdan uzaklaşmayı değerlendirmişlerdir.

Israel (1971), yabancılaşma kavramıyla sosyolojik düzeyde ilgilenenlerin, sosyal koşulları ve bunların toplumdaki psikolojik sonuçlarını incelediklerine işaret etmektedir. Sosyal psikolojik bir bakışın ise yabancılaşma kavramını birey ve sosyal koşullar arasındaki etkileşim çerçevesinde incelediği öne sürülebilir. Özellikle Fromm ve Marcuse’un sosyal psikolojik bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir.

Fromm’a (1996) göre günümüzde insan, sanayileşmiş kapitalist sistem içerisinde doğaya egemen olmuştur. Bu sayede özgürleşmiş, geleneksel bağlarından kopmuş ve bireyleşmiştir. Ancak, özgürlük duygusunu kazanması, onu ait olma ve güvenlik duygularından yoksun bırakmıştır. Sonuçta, doğadan ve diğer insanlardan yabancılaşarak yalnız ve güçsüz kalmıştır. Bu bakımdan, kapitalist sistemin gerektirdiği “yalnızca sermaye birikimi uğruna çalışma ilkesi”, nesnel olarak insanoğlunun gelişmesi için oldukça önemlidir. Ancak öznel olarak insanı, kişisel olmayan amaçlar için çalışmak durumunda bıraktığından, kendi elleriyle inşa ettiği makinenin kölesi haline getirmiş ve böylece onu bir kişisel önemsizlik ve güçsüzlük duygusuyla doldurmuştur (Fromm, 1996). Diğer taraftan, yarışmacı bir pazarda sürekli başarı için çalışmak zorunda olma, insanın özsaygısını tehlikeye sokmakta, dolayısıyla güçsüzlük, güvensizlik

ve aşağılık duygularına yol açmaktadır (Fromm, 1998). Birey, güçsüzlük, güvensizlik ve önemsizlik duygularından kurtulmak için bu duyguların bağlı olduğu özgürlük duygusundan kaçmaktadır. Fromm (1996) yetkecilik, yıkıcılık ve robot uyumluluğu olmak üzere üç kaçış mekanizması tanımlamıştır. Bu mekanizmalar aracılığıyla insan, kendi özgün benliğini bırakıp, kültürel mekanizmaların sunduğu benlik duygusunu kabul etmektedir. Bunu, kendisinden üstün bir yetkeye boyun eğerek, kendisiyle kıyaslamak durumunda olduğu bütün nesnelere ortadan kaldırarak ve/ya da bir başkasına, bir kuruma, bir ulusa ya da bir dine ait düşünceleri kendi düşünceleriymiş gibi benimseyerek yapar. Böylece ait olma duygusunu tekrar kazanır ve kendini güvende hisseder. Ancak kendi özgün benliğini terk ettiğinden yine yabancılaşmıştır. Fromm'a (2006) göre yabancılaşma, kişinin kendisini bir yabancı gibi hissetmesi durumudur. İnsan, kendi kendisine yabancı birisi olmuştur. Kendisini, dünyanın merkezi, eylemlerinin yaratıcısı olarak görmez, tersine eylemleri ve bu eylemlerin sonuçları, onun boyun eğdiği hatta taptığı efendileri olmuştur. Yabancılaşmış insan, başkalarından koptuğu gibi, kendisinden de kopmuştur.

Marcuse (1997) ise yabancılaşmayı tüketim toplumu çerçevesinde değerlendirmiştir. Marcuse'a göre teknolojik gelişim ve değişen tüketim alışkanlıkları, insanları yabancılaştırmaktadır. Teknolojik gelişimin, kısalan çalışma saatleri ve artan boş zaman aracılığıyla insan özerkliğini arttırması beklenir. Marcuse, kitle iletişim araçlarının ve boş zaman olasılıklarının ticarileştirilmesinin, bu ilerlemeyi tersine çevirdiğini öne sürmektedir. Ona göre, toplumsal sistemin hedefleri irrasyoneldir. Tamamen rasyonel bir teknoloji, irrasyonel amaçlar için kullanılmaktadır. Örneğin, üretici kaynaklar, silah ve silah materyalleri yapımında kullanılmaktadır. Diğer taraftan, 19. yüzyıl kapitalizminin sanayileşmiş ülkelerinde tüketim, üretim için gerekli bir önkoşuldur. Tüketimin yüksek düzeylerde olması gerekmektedir. Bu da toplum üyelerinin yüksek düzeylerde tüketmeleri için yeni gereksinimlerin yaratılmasını gerektirmiştir. Varolan gereksinimler yeterli tüketimi sağlayamadığından, reklamlar, propaganda ve diğer etkileme araçlarıyla yapay ihtiyaçlar yaratılmıştır. Marcuse (1997), insanların bu irrasyonel amaçları kabul etmelerinin iki nedeninin olduğunu belirtmiştir: (1) Bireyi manipüle eden ve bireye egemen olan araçların bulunması –ki bunlar sistem tarafından belirlenen amaçların tersi davranışlarda bulunmayı anlamsızlaştırmakta ve oldukça zorlaştırmaktadır. (2) Bireyin, yerlerini yapay gereksinimlerin aldığı gerçek gereksinimleri hakkında doğru düşünemeyecek kadar yabancılaşması.

Daha önce de değinildiği gibi, yabancılaşma kavramı günümüze kadar birçok farklı anlamda ve biçimde kullanılmıştır. Örneğin yabancılaşma psikiyatride, şizofreni, psikoz gibi ruh hastalıklarında kişiliksizleşme, gerçek-dışılık ya da yabancılık duyguları, normsuzluk, rol karışıklığı, yalnızlık, güçsüzlük ve umutsuzluk duyguları ile ifade edilen bir durum olarak tanımlanmaktadır (Budak, 2000). Israel'e (1971) göre kuramlarda açıkça söylenmese de yabancılaşma, normalden sapmaya işaret etmektedir; yabancılaşmış birey ise sapkın bir bireyden başka bir şey değildir. Lystad (1972) ise yabancılaşmayı, bireyin, toplumun belirli yapısal öğelerine, özellikle de ekonomik ve siyasal öğelerine karşı

doyumsuzluğunun işaretlerinden biri olarak tanımlamıştır. Tanımları farklılaşsa da ortak kaniya göre yabancılaşma, bireyin toplumun geneliyle ya da bir ögesiyle arasındaki uzaklaşma duygusudur.

Günümüzde kavramın, geleneksel sosyolojideki kullanımından farklı bir anlamının olduğu söylenebilir. Kağıtçıbaşı (1972) yabancılaşmanın boyutlarından biri olan anominin 1950’li yıllarla birlikte sosyolojik olmaktan çok sosyal psikolojik bir kavram olarak kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. Yabancılaşmanın sosyal psikolojik bir durum olduğu birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir (Israel, 1971; Seeman, 1959). Yabancılaşmayı görgül yöntemler kullanarak tanımlama çalışmaları da yirminci yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır.

Yabancılaşma: Görgül (Ampirik) Yönelim

Seeman (1959), sosyoloji geleneğinde farklı anlam ve biçimlerde kullanılan yabancılaşma kavramını açıklığa kavuşturmak ve görgül olarak sınınanmasını kolaylaştırmak için yabancılaşmanın beş temel boyutunu tanımlamıştır. Bunlar: *güçsüzlük*, *anlamsızlık*, *kuralsızlık*, *yalıtılmışlık* ve *kendinden uzaklaşmadır*. Seeman, bu tanımlamalarında bireyi esas alarak yabancılaşmanın neden olduğu sosyal koşulları ve insan davranışı üzerindeki etkilerini açıklayabilmek için kavrama sosyal psikolojik bir bakış açısı getirmeye çalışmıştır. Bu yabancılaşma boyutları aşağıda genel çizgileriyle açıklanmıştır.

Güçsüzlük. Seeman’ın (1959) tanımladığı yabancılaşmanın beş alt boyutundan güçsüzlük kavramı, kaynağını temelde Marx’ın (1867/2003) kapitalist sistem içerisinde işçinin kendi emeği ile ürettiklerinin kontrolüne sahip olmadığı için yabancılaştığı olgusundan almaktadır. Seeman’a (1959) göre güçsüzlük, bireyin kendi davranışının sonuçlarını ya da kazanacağı ödülleri belirleyemeyeceği beklentisidir. İnsan, ait olduğu sosyal sistem içerisinde kendi kaderini etkileyemediğini fark ettiğinde kendisini güçsüz hissetmektedir.

Seeman (1966), sosyoloji geleneğindeki kitle toplumu kuramı ile psikolojideki sosyal öğrenme kuramının oldukça benzer olduğunu öne sürmektedir. Rotter’ın sosyal öğrenme kuramından yola çıkan Seeman (1963), sosyal öğrenme sürecinde bireyin olaylar üzerindeki kontrolüne ilişkin beklentilerinin çok önemli olduğunu ve yabancılaşmanın güçsüzlük boyutunun, bireylerin elde edecekleri ödül ya da göreceklere cezalar üzerindeki kontrollerine ilişkin beklentilerine işaret ettiğini belirtmektedir. Bu doğrultuda bir tutukevinde sosyal öğrenme ile yabancılaşma arasındaki ilişkiye bakan Seeman (1963), zekâyı ve birçok defa test edilmenin yaratacağı hatırlama etkilerini kontrol ettiği bir araştırmasında yabancılaşmış hükümlülerin yabancılaşmamış hükümlülerle karşılaştırıldığında geleceklerine ilişkin olarak daha düşük kontrol duygusuna sahip olduklarından koşullu salıverilme koşulları gibi geleceklerine ilişkin bilgilere daha az sahip olduklarını göstermiştir. Seeman ve Evans’ın (1962) bir hastanede yürüttükleri bir çalışmada ise yabancılaşmış hastaların hastalıkları hakkında diğer hastalarla karşılaştırıldığında daha az bilgi sahibi oldukları görülmüştür. Bu türden güçsüzlük duyguları, toplumsal meselelere ilişkin algıyı da etkileyebilmektedir. Örneğin, Moulding ve arkadaşları (2016),

yabancılaşmanın toplumsal olaylara ilişkin komplo teorilerine daha fazla inanmayla ilişkili olduğunu bulmuşlardır.

Seeman (1967a), denetim odağı çalışmalarından yola çıkarak, bireyin davranışının sonucuna ilişkin beklentisi üzerindeki kontrolünün (güçsüzlük duygusu), çevresinden bilgi edinmesini ve dikkatini o bilgi üzerine odaklamasını etkilediğini öne sürmüştür. Bu denenceyi İsviçreli üniversite öğrencileri üzerinde sınavan Seeman (1967a), öğrencilerin nükleer güç üzerinde hiçbir kontrolleri olmadığından nükleer güç hakkında bilgi sahibi olmayacaklarını, öğrenmek için de hiçbir çaba göstermeyeceklerini kestirmiştir. Sonuçta güçsüzlük arttıkça nükleer güce ilişkin bilginin azaldığını; böylece, öğrenme ve güçsüzlük arasında doğrudan bir bağlantının olduğunu göstermiştir. Benzer bir araştırmada Bickford ve Neal (1969), yabancılaşmanın bilgiyi kontrol etme bağlamında öğrenmeyi olumsuz yönde etkilediğini göstermişlerdir. Güçsüzlük duyguları, ruh sağlığı üzerinde de olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin, Ross ve Mirowsky (2012) düşük kontrol duygusunun depresyon ve anksiyeteye yol açabildiğini belirtmektedirler.

Anlamsızlık. Seeman'a göre (1959) anlamsızlık, bireyin neye inanacağını bilemediği ya da karar verme sürecinde açık-seçik olamadığı durumlara ve dolayısıyla davranışlarının sonuçlarının doyurucu olmayacağını düşünmesine işaret etmektedir. Birey, parçası olduğu toplumsal örgütün nasıl işlediğini anlamadığında anlamsızlık yaşar. Böylece, kendi eylemlerinin sonuçlarını öngöremez ya da eylemlerinin nedenini anlayamaz.

Kuralsızlık. Seeman (1959) kuralsızlığı Durkheim'in anomi kavramından yola çıkarak tanımlamaktadır. Durkheim'a (1952/1972) göre anomi, ortaklaşa kabul edilen inançların, davranışların ve yaşama yön ya da amaç veren değerlerin kaybedilmesine işaret etmektedir. Ancak Seeman'ın kuralsızlık tanımı, daha çok Merton'un anomi tanımı üzerinden biçimlenmiştir. Merton (1949; akt. Israel, 1971), bireyin başarı, sosyal merdivende üst basamaklara tırmanma, bir kariyer yapma gibi kesin değerlerinin bulunduğunu ve bu amaçlara yasal yollarla ulaşma olasılığının oldukça düşük olduğunu, bu nedenle bireysel çıkarları için kurallara uygun olsun ya da olmasın herhangi bir araç kullandığını öne sürmektedir. Bu noktadan yola çıkan Seeman'a (1959) göre kuralsızlık, belirli bir amaca ulaşmak için toplumsal olarak uygun olmayan davranışlarda bulunmanın gerektiği inancıdır.

Yalıtılmışlık. Yabancılaşmanın yalıtılmışlık boyutu, bireyin toplum tarafından değerli görülen inanç ve hedeflere değer vermemesine işaret etmektedir. Yalıtılmış birey, gruptan ve grubun standartlarından ayrılır. Seeman (1959) araç ve amaç bakımından yalıtılmışlığı, kuralsızlıktan ayırmaktadır. Kuralsızlık, amaçları kabul ederek, onlara ulaşmak için yasal ya da değil herhangi bir aracı kullanmakken; yalıtılmışlık, amaçları kabul etmemektir.

Kendinden Uzaklaşma. Fromm (2006), kendinden uzaklaşma kavramını, kişinin kendisini yabancı gibi hissettiği bir çeşit deneyim olarak tanımlamıştır. Seeman (1959) yabancılaşmanın son

boyutunu tanımlarken bu kavramı kullanmış, fakat başka bir biçimde tanımlamıştır. Seeman'a göre *kendinden uzaklaşma*, bir davranış sonucunda gelecekte elde edilmesi beklenen ve davranışın doğrudan sonucu olmayan bir ödüle bağımlılık derecesidir. Seeman (1959), kendinden uzaklaşmaya örnek olarak, sadece maaşı için çalışan işçiyi, sadece başından savmak için yemek pişiren ev hanımını ya da sadece diğerleri üzerindeki etkisi için bir davranışta bulunan diğeri-yönelimli kişiyi göstermiştir. Örneğin, sadece eserini sattığında kazanacağı para için resim yapan bir ressamın kazanacağı ödül, resmin kendisi değil, resmi sattığında kazandığı paranın miktarıdır. Ressamın resim yaparkenki bu beklentisi, kendinden uzaklaşmasına işaret etmektedir.

Seeman (1959) yabancılaştırmanın beş alt boyutunun birbirleriyle ilişkili ve aynı zamanda da birbirlerinden bağımsız olduklarını vurgulamıştır. Bir araştırmada (Simmons, 1966), kuralsızlık, güçsüzlük ve yalıtılmışlık arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Simmons (1966), en yüksek ilişkiyi ($r=.53$) güçsüzlük ve yalıtılmışlık arasında bulmuş, bunu güçsüzlükle kuralsızlık arasındaki ($r=.43$) ilişki ve son olarak da kuralsızlıkla yalıtılmışlık arasındaki ($r=.33$) ilişki izlemiştir. Benzer bulgular, Holian'ın (1971) ve Middleton'ın (1963) çalışmalarında da elde edilmiştir.

Seeman'ın (1959) beş boyutlu yabancılaştırma tanımı oldukça ilgi görmüş ve bu tanımdan yola çıkan birçok ölçek geliştirilmiştir (örn. Clark, 1959; Dean, 1969; McClosky ve Schaar, 1965; Nettler, 1957; Srole, 1956). Zamanla tanım bazı değişikliklere uğramıştır. Örneğin, Dean (1961), yabancılaştırma ölçümünde güçsüzlükle çok yakından ilişkili bulunduğu için anlamsızlığı ve kendine yabancılaştırmayı ölçümlerine katmamış, yalıtılmışlık boyutunu da bağlamından uzaklaştırmamak için toplumsal yalıtılmışlık olarak kullanmıştır. Yabancılaştırmayı, bir kişinin kendisi ve belirgin bir toplumsal nesne (bireye doğrudan bağlı olan kültürel ya da toplumsal herhangi bir olgu) arasındaki uzaklaşma tutumları olarak tanımlayan Olsen (1969) ise onu topluma özgü genel bir ifadeden çok bireysel tutumlar bağlamında ele almaktadır. Araştırmacı, bu doğrultuda genel bir ifadeyi belirten 'kuralsızlık' (*normlessness*) yerine bireysel tutumlara işaret eden 'rehbersizlik' (*guidelessness*) ifadesini önermiştir. Middleton (1963) ise yalıtılmışlık yerine daha öznel olduğunu belirttiği toplumdan uzaklaşma kavramını kullanmayı tercih etmiştir.

Yabancılaştırma ve boyutlarıyla ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda sosyoekonomik düzey ve eğitim düzeyi düştükçe yabancılaştırmanın arttığı (Aiken ve Ferman, 1966; Dean, 1960; Middleton, 1963; Olsen, 1965); gençlerle karşılaştırıldığında yaşlıların (Aiken ve Ferman, 1966), kadınlarla karşılaştırıldığında erkeklerin (Zeigler, 1966; akt. Lystad, 1971), beyazlarla karşılaştırıldığında siyahların (Aiken ve Ferman, 1966; Lefcourt ve Ladwig, 1965) yabancılaştırma düzeylerinin daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Yabancılaştırma ve suç işleme arasında olumlu bir ilişkinin olduğu da görülmektedir (Nettler, 1959). Anominin bazı psikolojik değişkenlerle ilişkisine bakan diğeri bir çalışmada McClosky ve Schaar (1965), anksiyete ve düşmanlık düzeyinin anomiye yordayabildiğini göstermişlerdir. Aynı

çalışmada anomi düzeyi yüksek bireylerin düşük olanlarla karşılaştırıldığında daha yetkeci, totaliter, şoven ve sinik olduklarını ortaya koymuşlardır. Diğer bir çalışmada ise güçsüzlük, kuralsızlık, toplumsal yalıtılmışlık ve toplam yabancılaşma puanıyla yetkecilik arasında olumlu ilişkiler bulunmuştur (Dean, 1961). Buna paralel olarak, Nicol ve Rounding (2013), yabancılaşmanın, sosyal baskınlık yönelimiyle hem cinsiyetçilik hem de ırkçılık arasındaki ilişkilerde aracı rol oynadığını göstermişlerdir.

Bu çalışmalarda genel olarak topluma yabancılaşma tanımı kabul edilmektedir. Diğer taraftan, yabancılaşmanın bir nesneyle ilişkilendirilmesi gerektiğini belirten görüşler de bulunmaktadır. Olsen'e (1969) göre yabancılaşma her zaman bir nesneye odaklanır. Araştırmacılar özellikle kültüre, siyasete ve emeğe yabancılaşma üzerinde durmakla birlikte, yaşanan duygular ortaktır. İşine yabancılaşan birey güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, yalıtılmışlık ve/ya da kendinden uzaklaşmışlık yaşayabildiği gibi, kültüre ya da siyasete yabancılaşan birey de bu duyguları yaşayabilir. Örneğin, birey, işinde güçsüzlük hissettiği için yabancılaşmıştır ya da siyasette bir kuralsızlık hissettiği için yabancılaşmıştır. Bu nedenle araştırmacılar, yabancılaşmanın görgül olarak tek bir boyutla da ifade edilebileceğine işaret etmektedirler (Clark, 1959; Dean, 1961; Nettler, 1957; Seeman, 1959). Bu doğrultuda sözünü ettikleri yabancılaşmanın genel olarak *topluma yabancılaşma* olduğunu öne sürmektedirler. Neal ve Rettig (1967), yabancılaşmanın genel olarak topluma yabancılaşma biçiminde mi, yoksa emek, kültür ya da siyaset gibi bir nesneye yabancılaşma olarak mı ölçülmesi gerektiği sorununu, bir faktör analiziyle sınımışlar ve sonuç olarak yabancılaşmanın hem genel, hem de nesnelere ilişkili olarak kullanılabilmesi ve bu iki tür ölçümün birbiriyle çelişmediği sonucuna varmışlardır. Araştırmalarda bu iki tür ölçüm bir arada da kullanılmaktadır. Örneğin bir araştırmada Holian (1971), öğrencilerin okudukları üniversiteye yabancılaşmalarıyla topluma yabancılaşmaları arasındaki ilişkiye bakmış ve yüksek bir ilişki bulmuştur.

Aşağıda değişik başlıklar altında incelenen araştırmaların çoğunda, genel olarak topluma yabancılaşma ya da anomi ölçümleri alınırken, bazılarında kültürel, siyasal ya da emeğe yabancılaşma ölçümleri de alınmıştır. Genel olarak topluma yabancılaşma ölçümleri alınmış olunmasına karşın bazı araştırmaların kültürel, siyasal ya da emeğe yabancılaşma başlıkları altında ele alınmasının nedeni, bu araştırmaların örneklem gruplarına bağlı olarak farklılaşmalarıdır. Bu doğrultuda aşağıda açıklanan kültüre, emeğe, siyasete yabancılaşma araştırmalarının birbirlerinden ve genel olarak topluma yabancılaşmadan tamamen bağımsız oldukları düşünülmemelidir.

Kültürel Yabancılaşma

Dil, din, folklor, etnik köken gibi bağlar, bireyi topluma bağlayan başlıca etmenlerdir. Birey bu gibi özellikler bakımından kendini içinde bulunduğu topluma ne ölçüde yakın hissediyorsa o topluma olan bağı o derecede güçlü olacaktır, çünkü araştırmalar (Freedman, Sears ve Carlsmith, 1993) insanların başkalarının kendilerine benzemeleri ölçüsünde onlarla bir arada olmak istediklerini göstermektedir. Bu bakımdan kendilerine benzemeyen başkalarıyla sarılmış insanların içinde buldukları topluma ve kültüre

yabancılaşacakları söylenebilir.

Farklı etnik grupların yabancılaşma düzeyleri arasında farklar görülebilmektedir. Lefcourt ve Ladwig (1965), güçsüzlük ve kuralsızlık düzeylerine baktıkları katılımcılarından Afrika kökenli Amerikalıların, Avrupa kökenli Amerikalılardan daha yüksek puanlar aldıklarını ortaya koymuşlardır. Irksal çatışmaların ve ayaklanmaların başlıca nedenlerinden biri de yabancılaşmış grup üyelerinin gösterdikleri tepkidir. Ransford'a (1968) göre bireyler ırklarından dolayı yalıtılmışlık, güçsüzlük ve doyumsuzluk hissettiklerinde şiddete başvurabilmektedirler. Middleton (1963) da siyahların beyazlarla karşılaştırıldığında daha fazla yabancılaştıkları sonucuna varmış, ancak kültürel uzaklaşma bakımından anlamlı bir fark bulamamıştır. Ayrıca araştırmasında siyahların eğitim düzeylerinin beyazlarınkinden daha düşük olduğunu ve eğitim düzeyi ile yabancılaşma arasında yüksek bir ilişkinin bulunduğunu da göstermiştir. O halde bireylerin etnik kökenlerinden dolayı yabancılaşmış hissetmelerinin nedenini salt ten rengi ve kültür nedeniyle ötekileştirilmeleri olarak yorumlamak yeterli görünmemektedir. Irk ve etnik grup farklılıkları üzerine sosyal psikoloji araştırmalarında (Milburn, 1998) sıklıkla düzenleyici bir rol oynayan eğitim ve gelir düzeyinin burada da etkisini gösterdiği öne sürülebilir. Bir araştırmada Simpson ve Miller (1963), eğitim düzeyi, mesleki konum saygınlığı, iş başarısı ve meslekte yükselme olasılığı arttıkça anominin azaldığını göstermişlerdir. Bununla birlikte, Afrika kökenli Amerikalıların, Avrupa kökenlilerden daha düşük eğitim ve gelir düzeyine sahip oldukları bilinmektedir (Robinson, Rusk ve Head, 1969). O halde farklı etnik kökenler arası farklılıklar, aslında eğitim ve gelir düzeyine bağlı olabilir.

Yabancılaşma küçük grupların yapısında da olumsuz sonuçlar doğurabilir. Örneğin, Rovai ve Wighting (2005) sınıf ortamında hissedilen topluluk duygusunun, yabancılaşmış bireylerde daha düşük olduğunu göstermişlerdir. Bazı bireylerin üyesi oldukları topluluklardan yabancılaşmalarının nedenine işaret eden bir çalışmada, saldırganlık eğilimleri yüksek olan ergenlerin daha fazla yabancılaşma bildirdikleri bulunmuştur (Quinn, Rollock ve Vrana, 2014). Bunu, topluluk içinde saldırganca davranışlar gösteren bireylerin topluluklar tarafından reddedildiği biçiminde açıklamışlardır. Buna karşın, ilişkisel sonuçlar, topluluklara dahil olamamanın, saldırganlık eğilimi gelişiminde rol oynayabileceğini akla getirmektedir.

Emeğe Yabancılaşma

Seeman (1967b), emeğe yabancılaşmanın sonuçlarına ilişkin önermelerin iki boyutta ele alınabileceğini öne sürmektedir: (1) Birey emeğinin yabancılaşması (doğal olarak işten doyum alamaması) sonucu, çalışma yaşamında düşünsel ve fiziksel anlamda potansiyelini gerçekleştirememesine neden olan endüstriyel düzeni suçlar; (2) yabancılaşma, bireyin toplumsal yaşamında birtakım sorunlara (örn. siyasal düşmanlıklar, sosyal hareketler, ırk ayrılıkları, vb.) yol açar. Seeman (1967b) bir araştırmasında bu önermelerden ikincisini sınamıştır. "Emeğe yabancılaşma, iş yaşamı dışında toplumsal

yaşamın diğer alanlarına genellenebilir mi?" sorusundan yola çıkarak iş yaşamındaki kontrol eksikliğinin, siyasal ve toplumsal sorunlarda da düşük kontrol duygusuna yol açıp açmadığını göstermek için emeğe yabancılaşma ile etnik düşmanlık, güçsüzlük duygusu ve siyasal katılım arasındaki ilişkiye bakmıştır. Ancak, bu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Yine de konu üzerinde daha fazla araştırmaya gereksinim olduğunu ve başlıca üç nedenle emeğe yabancılaşmanın toplumsal yaşama genellenebileceğini belirtmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir: (1) Engellenme-saldırganlık denencesi: Örneğin, emeğin yabancılaşmasının neden olduğu engellenmeler, farklı etnik gruplara karşı saldırganlığa yol açabilir ve etnik düşmanlıkla sonuçlanabilir. (2) Yerine geçme ilkesi: Örneğin, yabancılaşmış emek gerçek anlamda doyum sağlamadığından işçiler, bunun yerine geçecek bir şey aramaya güdülenirler ve genel olarak yüzeysel doyumlar (statü, güç, gösteriş, vb.) ararlar. (3) Sosyal öğrenme ilkesi: Örneğin, yabancılaşmış emek nedeniyle insanlar, diğerlerinin kontrolündeki nesnel olduklarını öğrenirler ve öğrendiklerini, güçsüzlüğün başat olduğu toplumsal-siyasal sorunlara genellerler (Seeman, 1967b).

Yabancılaşma üzerinde yapılan bazı görgül çalışmalarda (Clark, 1959; Seligman, 1965) yabancılaşma, genellikle bir kişinin kendi iş etkinliğine karşı öznel olarak yaşadığı güçsüzlük olarak tanımlanmış ve güçsüzlüğün hem işe hem de iş örgütüne karşı bir doyumsuzluğa yol açtığı sonucuna varılmıştır. Buna karşın, bazı araştırmacılar makineleşmenin işçi üzerindeki yabancılaştırıcı etkileri üzerine odaklanmışlardır (Blauner, 1964). Lystad (1972), görevlerin gereksizleşmesi ve rutinleşmesi nedeniyle çalışanların kişiliksizleştiğine ve yabancılaştığına işaret eden görüşlere karşı makineleşmeyle yabancılaşmanın azaldığını öne süren görüşlerin de bulunduğunu belirtmektedir. Öte yandan, işlerin niteliğine odaklanan çalışmalar, emeğe yabancılaşmanın öznel bir deneyimleme olduğu görüşünü zayıflatmaktadır. Bunlardan birinde Kaya ve Serçeoğlu (2013), müşteri tatminini merkeze alan mesleklerde çalışanların, meslekleri gereği gerçek duygularını gizlemek zorunda kaldıklarından işlerine yabancılaştıklarını göstermişlerdir. Aynı çalışmada, sözleşmeli çalışanların, kadrolu çalışanlarla karşılaştırıldıklarında işlerine daha fazla yabancılaştıkları sonucuna ulaşmışlardır. Buna paralel olarak, bir diğer çalışmada, adaletsiz bir iş ortamında çalıştığını düşünenlerin yabancılaşma düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur (Bansal, 2017).

Emeğe yabancılaşma çalışmaları birçok farklı iş alanında çalışan işçiler üzerinde de yapılmıştır. Hemşirelerin iş ortamındaki ilişkilerini ele alan bir çalışmada (Pearlin, 1962), ast-üst ilişkilerinin katı olduğu ve diğerlerinden yalıtılmış ortamlarda çalışanların yabancılaşma eğiliminin daha yüksek olduğu gösterilmiştir. Bankacılar üzerinde yapılan bir araştırmada (Zurher, Meadow ve Zurher, 1965) ise uzun zamandır bir işte çalışıyor olma, çalışma konumunun düzeyi ve çalışma konumundan alınan doyumla yabancılaşma arasında olumsuz ilişkiler bulunmuştur. Türkiye’de yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin, Tekingündüz, Kurtuldu ve Eğilmez (2016), işe yabancılaşmanın, çalışanların performansını olumsuz yönde etkilediğini göstermişlerdir. Öğretim elemanlarıyla yapılan

diğer bir çalışmada yaşam doyumu ile işe yabancılaşma arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur (Çivilidağ, 2015).

Yakın dönemde yapılan emeğe yabancılaşma araştırmalarında çoğunlukla yabancılaşmanın güçsüzlük boyutu bağlamında örgütlülük üzerinde durulmuştur. Bu araştırmalardan birinde Hirschfeld ve Feild (2000), emeğe yabancılaşmayla dıştan denetimlilik (locus of control) arasında olumlu, iş disiplini ve örgütsel bağlılık arasındaysa olumsuz ilişkiler bulmuşlardır. Neal ve Seeman (1964), devletle işçi arasında arabuluculuk yapan, mesleki alanda işçileri temsil eden örgütlere üye olanların, olmayanlardan daha az güçsüzlük hissettiklerini göstermişlerdir. Lane ve Daugherty (1999) bir çalışmalarında bir örgüte üye olan öğrencilerin toplumsal yabancılaşma düzeylerinin, üye olmayanlarınkinden daha düşük olduğunu ortaya koymuşlardır. Ayrıca bu çalışmada erkeklerle karşılaştırıldığında kadınların daha az toplumsal yalıtılmışlık düzeyine sahip oldukları bulunmuştur.

Mesleki yaşamlarında güçsüzlük hisseden bireylerde bazı olumsuz davranışlar gözlenebilmektedir. Yapılan araştırmalarda (Seeman ve Anderson, 1983; Seeman, Seeman ve Budros, 1988), düşük kontrole sahip, yani güçsüzlük düzeyleri yüksek çalışanların daha çok alkol kullandıkları ve alkolle ilişkili daha çok sorun yaşadıkları gösterilmiştir. Özetle, Chiaburu, Thundiyil ve Wang'ın (2014) 45 farklı çalışmanın verilerini kullanarak yaptıkları meta analiz sonucunda belirttikleri gibi, yabancılaşma, işe bağlılığın zıttı olarak görülebilir.

Siyasal Yabancılaşma

Siyasal yabancılaşmayı siyasal bir sistemden uzaklaşma tutumları olarak tanımlayan Olsen (1969), yabancılaşmayı iki farklı boyutta ele almaktadır. Bu boyutlardan siyasal yetersizlik, varolan siyasal sistemin doğası gereği bireye isteği dışında dayattığı güçsüzlük, anlamsızlık ve rehbersizlik tutumlarına işaret eden siyasal yetersizlik tutumlarıdır. Diğer boyut olan hoşnutsuzluk, bireyin siyasete ve hükümete karşı bir tepki olarak benimsediği doyumumsuzluk, benzersizlik ve bir şeyin değerine olan inancını yitirme tutumlarını yansıtmaktadır. Olsen (1969), araştırmasında yüksek yetersizlik ve düşük hoşnutsuzluk tutumlarına sahip bireylerin daha çok demokratik partileri tercih ederken, yüksek hoşnutsuzluk ve düşük yetersizlik tutumlarına sahip bireylerin daha çok cumhuriyetçi partileri desteklediklerini göstermiştir. Siyasal katılım ile yabancılaşma arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Olsen'in (1969) işaret ettiği gibi, bazı araştırmacılar hoşnutsuzluk kavramı yerine sinizm kavramını önermişlerdir. Schnys, Nuus ve Dekker (2004) ise siyasal sinizmin yabancılaşmadan farklı olduğunu belirtmektedirler. Siyasal sinizmi (*political cynicism*), siyasetçilerin, siyasal kurumların ve/ya da siyasal sistemin doğası gereği kötü olduğuna ilişkin, kökü derinlere dayanan kanılardan oluşan bir tutum olarak tanımlamaktadırlar.

Long'a (1978a) göre psikolojik tepkisellik duyguları, siyasal yabancılaşmayı besleyen toplumsal-siyasal gerçekliğe ilişkin eleştirel algılara neden olmaktadır. Long (1978a), bireyin demokratik ülkülerle

uygulama arasındaki farka ilişkin algısı, algılanan kişisel tehdit ve siyasal umutsuzluk arasında bir ilişki bulunmuştur. Daha sonraki bir çalışmada Long (1978b), siyasal umutsuzluğa yol açan etmenleri, yaşamdan doyum alamama, öz becerinin düşük olması ve toplumsal-siyasal sistemin işlevine ilişkin eleştirel algılar olarak belirlemiştir.

Horton ve Thompson (1962), yabancılaştırmanın boyutlarından güçsüzlük ile yerel bir konuya ilişkin bir oylamada olumsuz oy kullanma arasında olumlu bir ilişki bulunmuşlardır. Bu ilişkinin ekonomik gelirden bağımsız olduğunu gösterdikleri araştırmalarında yerel konularda ‘hayır’ oyu kullananların, bir sınıf bilinci ya da örgütlenme sonucu değil, daha çok siyasal yabancılaştırma sonucu hissettikleri güçsüzlüğe bağlı olarak hareket ettiklerini öne sürmektedirler.

Yapılan araştırmalardan, sosyal psikolojik bağlamda tartışılan yabancılaştırmanın günlük yaşamın toplumsal ve psikolojik alanlarında karşımıza çıkabildiği görülmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de yürütülecek ileriki çalışmalarda bir araç olarak kullanılmak üzere Dean’ın Yabancılaştırma Ölçeğinin Türkiye’ye kazandırılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Katılımcılar

Bu çalışmanın örneklemini, Türkiye’deki üniversite öğrencileri evreninden elverişlilik-ulaşılabilirlik ilkelerine göre seçilen, Ankara ve Adana’da öğrenimini sürdürmekte olan toplam 302 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Katılımcıların 180’i kadın (%59.6), 122’si erkektir (%40.4). Kadınların yaş ortalaması 22.8 (SS=2.86), erkeklerin yaş ortalaması ise 24.17’dir (SS=3.69). Ankara ve Adana’da üç ayrı üniversitenin dört ayrı bölümünden gönüllü öğrencilere sınıf ortamında ulaşılmıştır. Uygulama yapılan bölümler seçilirken herhangi bir ölçüt gözetilmemiştir.

Veri Toplama Araçları

Dean’ın Yabancılaştırma Ölçeği. Yabancılaştırma duygusu farklı boyutlarda hissedilebilmektedir. Seeman (1959) bu boyutların güçsüzlük, kuralsızlık, kendinden uzaklaşma, anlamsızlık ve toplumsal yalıtılmışlık olduğunu belirtmektedir. Büyük ölçüde Seeman’ın ampirik kuramından yola çıkarak bir ölçek geliştiren Dean (1961), Seeman’ın açıkladığı beş boyuttan ikisi olan kendinden uzaklaşma ve anlamsızlık boyutlarını, diğer boyutlara oldukça yakın olduklarını düşündüğünden Yabancılaştırma Ölçeği’ne dâhil etmemiştir. Ölçek, yabancılaştırmanın üç farklı boyutunu ölçmektedir. Bunlar: ölçeğin 7 maddelik bir alt ölçeği olan *güçsüzlük* (1, 3, 9, 12, 13, 14 ve 16. maddeler), 5 maddelik diğer bir alt ölçeğini oluşturan *kuralsızlık* (2, 4, 6, 7, ve 10. maddeler) ve 5 maddelik son alt ölçeğini oluşturan *toplumsal yalıtılmışlıktır* (5, 8, 11, 15 ve 17. maddeler). Bu alt ölçekler, tek başlarına değerlendirilebildikleri gibi toplam puanları da genel bir yabancılaştırma ölçümüne işaret etmektedir. Dean’ın (1961) bir çalışmada 384 katılımcı üzerinden hesaplanan test yarı test güvenilirliği güçsüzlük

alt ölçeği için $r = .78$, kuralsızlık alt ölçeği için $r = .73$ ve toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeği için $r = .84$ 'ken, bu üç alt ölçeğin toplamı olan yabancılaşma ölçeğinin test yarı test güvenilirliği $r = .84$ olarak bulunmuştur. Dean (1961), alt ölçekler arasındaki korelasyonları .01 düzeyinde anlamlı bulmuştur. Bu anlamlılık, alt boyutların genel kavramdan kopuk olmadıklarını göstermektedir. Ölçek, *kesinlikle katılıyorum*'la *kesinlikle katılmıyorum* arasında değişen 5 dereceli Likert tipindedir. Ölçek maddelerine verilen olumlu yanıtlar arttıkça katılımcının yabancılaşma puanı da artmaktadır. Ölçeğin beşinci, sekizinci ve on beşinci maddeleri ters kodlanmıştır. Ölçeğin, Türkçeye uyarlandığında elde edilen geçerlik ve güvenilirlik bilgileri, bulgular bölümünde aktarılmıştır.

Denetim Odağı Ölçeği. Ölçek, bireyin başına gelenlerin, yani elde ettiği ödülerin ve ödediği bedellerin (cezalar) kendisi tarafından mı (içsel kontrol) yoksa kendisi dışında güçler tarafından mı (dışsal kontrol) denetlendiğine ilişkin genel beklentisini ölçmektedir (Rotter, 1966). 29 madde içeren ölçekten alınan puan arttıkça denetim odağı içten dışa doğru kaymaktadır. Rotter, ölçeğin Cronbach alfa içtutarlık katsayısının .69 ile .73 arasında değiştiğini belirtmiştir. Ölçeği Dağ (1991) Türkçeye uyarlamış ve test-tekrar test güvenilirlik katsayısını .83, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısını ise .71 olarak bulmuştur.

Demografik Bilgi Formu. Katılımcıların yaş ve cinsiyetlerine ilişkin soruların yer aldığı kısa formdur.

İşlem

Uyarlanan ölçeğin çevirisi yapıldıktan sonra üç akademisyenin onayı alınmış ve akademisyenlerin önerileri doğrultusunda düzeltmeler yapılmıştır. İlgili birimlerden gerekli izinlerin alındığı uygulama öncesi katılımcılara, araştırmanın amacı, kapsamı ve yönergeler açıklanmış, kimliklerinin gizli tutulacağı ve gönüllülüğün esas olduğu belirtilmiştir. Uygulamalar daha kapsamlı bir çalışmanın bir bölümünü oluşturduğundan, ölçekler katılımcılara diğer ölçüm araçlarıyla birlikte sunulmuştur. Ancak, diğer araçların karıştırıcı bir rolünün olmadığı düşünülmüştür. Ayrıca, sınıf ortamlarında toplu uygulamalar tek oturumda gerçekleştirilmiş ve yaklaşık olarak 20 dakika sürmüştür.

BULGULAR

Verilerin İstatistiksel Çözümlemelere Uygunluğunun Sınanması

Verilerin çözümlemelerinde IBM SPSS 24 ve AMOS 16 veri paket programları kullanılmıştır. İstatistiksel çözümlemeler öncesinde verilerin çözümlemeler için uygunluğu sınanmıştır. Sürekli değişkenlerin normalliği, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılarak değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler, ölçeklerin ve alt ölçeklerden alınan puanların normal dağılım sayılısını karşıladığını göstermiştir. Çoklu bağlantı tanısı için Tolerans puanı .1'in altında ve VIF değeri 10'un üzerinde herhangi bir değişken olup olmadığına bakılmıştır. Buna göre değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu yoktur.

Geçerliğe İlişkin Bulgular

Ölçeğin Faktör Yapısı. Ölçek maddelerinin madde-toplam test korelasyonlarına bakılmış, korelasyonları .2'nin altında hesaplanan yedi madde ölçekten çıkarılmıştır. Böylece ölçeğin özgün halinde 24 madde bulunmasına karşın bu araştırmada 17 maddesi kullanılmıştır. Ölçek maddelerinin madde-toplam test korelasyonları Çizelge 1'de sunulmuştur. Ölçeğin yapı geçerliği için faktör çözümlemesi yapılmıştır. Çözümlemede özdeğerleri 1'in üzerinde hesaplanan dört bileşenin olduğu görülmekle birlikte, yığın grafiğine bakıldığında üç noktada belirgin bir değişimin olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, ölçeğin özgün halinde de üç faktör olduğu dikkate alınarak üç faktör için Varimax rotasyonu yapılmıştır. Buna göre ölçeğin birinci faktörü olan güçsüzlük varyansın %18.69'unu, ikinci faktörü olan kuralsızlık varyansın %13.22'sini ve üçüncü faktörü olan toplumsal yalıtılmışlık, varyansın %12.31'ini açıklamaktadır. Çizelge 1'de görüldüğü gibi, neredeyse tüm maddeler kuramsal olarak bulunmaları gereken faktörlerin altına yüklenmiştir. Sadece 1, 2 ve 17. maddeler ölçeğin özgün halindeki faktörlerden farklı faktörlerin altına yüklenmiştir. Maddelerin içeriğine bakıldığında Türkiye örnekleme için uygun olduğu düşünülerek, özgün halinde toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeğinde yer alan birinci maddenin güçsüzlük alt ölçeği; özgün halinde güçsüzlük alt ölçeğinde yer alan ikinci maddenin kuralsızlık alt ölçeği altında değerlendirilmesine karar verilmiştir. Ölçeğin orijinal halinde toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeğinde yer alan on yedinci maddeninse toplumsal yalıtılmışlık faktörü altında .3'ün üzerinde bir faktör yükü bulunmamasına karşın, kuramsal olarak uygun olduğu düşünülerek yine toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeği altında değerlendirilmesine karar verilmiştir.

Doğrulamalı Faktör Analizi. Bu üç faktörlü çözümün uygunluğunu saptamak için aynı örneklem kullanılarak doğrulamalı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda üç faktörlü çözümün iyi bir uyum gösterdiği bulunmuştur: $\chi^2_{(111, N = 302)} = 193.89, p = .00$; CFI (comparative fit index) = .918; RMSEA (root-mean-square error of approximation) = .050; SRMR (standardized srmr value) = .053; TLI (Tucker Lewis index) = .90. Doğrulamalı faktör analizi alanyazınında, kabul edilebilir bir uyum için CFI ve TLI değerlerinin .90'ın üzerinde (Bentler, 1990; Hu ve Bentler, 1999), RMSEA değerinin .06'nın altında (Hu ve Bentler, 1999) ve SRMR değerinin .05'in altında olmasının (Browne ve Cudeck, 1989; Hu ve Bentler, 1999) iyi bir uyum için yeterli olduğu belirtilmektedir. Böylece, alanyazındaki ölçütlerle karşılaştırıldığında modelin kabul edilebilir düzeyde uyum sağladığı görülmektedir.

Yakınsak Geçerlik. Dean'ın Yabancılaşma Ölçeği'nin yakınsak geçerliği için Rotter'in Denetim Odağı Ölçeği (Dağ, 1991) ile ilişkisine bakılmış, (N = 269) ve dıştan denetimlilik ile yabancılaşma arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur ($r = .36; p < .01$). Benzer biçimde Denetim Odağı Ölçeğinin, yabancılaşmanın güçsüzlük ($r = .37; p < .01$), kuralsızlık ($r = .19; p < .01$) ve toplumsal yalıtılmışlık ($r = .26; p < .01$) alt ölçekleriyle arasında da olumlu ilişkiler saptanmıştır.

Çizelge 1.

Dean'in Yabancılaşma Ölçeği madde faktör yükleri ve madde-toplam test korelasyonu katsayıları

Ölçek Maddeleri	Güçsüzlük	Kuralsızlık	Toplumsal Yalıtılmışlık	Test Korelasyonu
1. Bazen kendimi dünyada tamamen yalnız hissedirim.	.72			.45
3. Bazen diğer insanların beni kullandığı duygusuna kapılırım.	.64			.44
9. Bugünlerde verilecek o kadar çok karar var ki patlamak üzereyim.	.57	.46		.55
12. Üstlerden bir kişi işini bırakmadıkça terfi almak için çok az şans vardır.	.48			.36
13. Bugünlerde üzerimizdeki baskı o kadar kuvvetlidir ki kişisel meselelerimizde bile yapabileceğimiz seçimler sınırlandırılmıştır.	.51	.38		.56
14. Bizler sadece hayat makinelerinin çark dişlileriyiz.	.50	.31		.50
16. Gelecek çok kasvetli görünüyor.	.37		.43	.51
2. Bugünün çocuklarını bekleyen gelecek hakkında kaygılanırım.		.61		.35
4. İnsanların düşünceleri o kadar sık değişiyor ki bir gün güvenebileceğimiz bir şeye sahip olabilecek miyiz diye merak ederim.	.45	.40		.56
6. Her şey görecelidir ve yaşamın kesin kuralları yoktur.		.70		.23
7. Sıklıkla hayatın gerçek anlamının ne olduğunu düşünürüm.	.41	.35		.35
10. Bugünlerde birinin emin olabileceği bir şey varsa, o da hiçbir şeyden emin olamayacağıdır.	.42	.49	.31	.61
5. Gerçek arkadaşlar bulmak çok kolaydır.		.53	.45	.36
8. Yaşadığımız dünya aslında dostane bir yerdir.			.78	.31

11. Bugünlerde insanları birlikte tutan çok az bağ kalmıştır.	.46	.42	.55
15. İnsanlar dostane ve yardımseverdir.		.76	.42
17. Arkadaşlarımı istediğim sıklıkta ziyaret etmiyorum.	.50		.30
Açıkladığı Varyans (%)	18.70	13.22	12.31
Toplam Varyans (%)			44.23

Not: Yalnızca .3'ün üzerindeki yüklemeler alınmıştır.

Güvenirlğe İlişkin Bulgular

İç Tutarlılık. Ölçeğin bütünü için Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı 293 katılımcı ile .79 olarak hesaplanırken, güçsüzlük alt ölçeği için .74, kuralsızlık alt ölçeği için .61 ve toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeği için .60 olarak bulunmuştur.

Test Tekrar Test Güvenirlği. Ölçek 21 gün arayla iki kez uygulanmıştır. İlk uygulamaya katılan 302 katılımcıdan 101'ine ulaşılammış, ikinci ölçüm 201 katılımcıdan alınmıştır. Ölçeğin test tekrar test güvenirlk katsayısı ölçeğin tamamı için .74, güçsüzlük alt ölçeği için .77, kuralsızlık alt ölçeği için .59 ve toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeği için .66 olarak belirlenmiştir.

TARTIŞMA

Yabancılaşma, toplumdandan uzaklaşma duygusudur (Nettler, 1957) ve farklı boyutlarda ortaya çıkabilmektedir (Seeman, 1959). Bu çalışmanın sonuçları, yabancılaşmanın sosyal yalıtılmışlık, güçsüzlük ve kuralsızlık biçimlerinde hissedilebildiği bulgusunu (Dean, 1961) desteklemiştir. En azından bu yapıların, kuramsal olarak yabancılaşma olarak nitelendirilebilecek bir psikolojik yapının bileşenleri olduğu tezini, Türkiye'den bir örneklem kullanarak doğrulamıştır.

Faktör analizi sonuçlarına bakıldığında ölçek maddelerinden bazılarının yüklendiği faktörlerin orijinal ölçekle tutarsız olduğu görülmüştür. Bunun nedeni, kültürel farklılıklar olabilir. Ölçeğin orijinali, bireyciliğin baskın olduğu batı kültürleri için tasarlanmıştır. Bu araştırma ise bireyciliğin yanı sıra toplulukçu bir kültüre de sahip olan Türkiye'de yapılmış olduğundan uyarlamada bazı maddeler ölçek dışında bırakılmış, bazıları ise orijinalinden farklı alt ölçekler içinde değerlendirilmiştir. Bu bakımdan sonraki araştırmalarda bireycilik-toplulukçuluk değişkeninin ele alınması uygun olacaktır. Ek olarak, kültürlerarası çalışmalar, bu farklılıkların daha açık bir biçimde görülmesine katkı sağlayabilir.

Ölçeğin yakınsak geçerliliği için Rotter'in Denetim Odağı Ölçeği (Dağ, 1991) ile ilişkisine bakılmıştır. Denetim odağı, ödül ve cezaların kişi tarafından mı yoksa bireyin dışında bir takım güçlerce mi denetlendiğine ilişkin genel bir beklenti olarak tanımlanmaktadır (Rotter, 1966). İlgili yazında içten

denetimlilerle karşılaştırıldığında dıştan denetimlilerin daha fazla yabancılaştıkları belirtilmektedir (Bickford ve Neal, 1969; Seeman, 1967a). Bu araştırmada da dıştan denetimlilik ile yabancılaşma arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. Önceki çalışmalarla tutarlı olarak, yabancılaşma arttıkça dıştan denetimlilik de artmaktadır. Bu bulgular ölçeğin geçerli bir ölçüm aracı olduğuna işaret etmektedir.

Elde edilen içtutarlık katsayısı ve zaman içinde tutarlılık göstermesine işaret eden test tekrar test katsayısı, ölçeğin güvenilir bir ölçme aracı olduğuna da işaret etmektedir. Seeman'ın (1983) da belirttiği gibi, yabancılaşma çalışmaları, 1950'li yıllarda yeniden keşfedilmiş, 1960'ların sonlarında öğrenci hareketleriyle birlikte en yoğun dönemini yaşamış ve 1980'lerde oldukça azalmıştır. Günümüzde sosyal yapıdaki değişimler, çalışmalara yeniden ağırlık verilmesini gerektirmektedir. Genel bir duygu olarak toplumdaki yabancılaşmanın ve boyutlarının kültürel, mesleki ve siyasi bağlamlarda ortaya çıkan toplumsal ve psikolojik nedenlerini ve sonuçlarını ortaya çıkarmak, olumsuz doğurgularını anlamak ve çözüm üretmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da uygun araçları gerektirmektedir. Bu çalışma, geçerli ve güvenilir bir aracı Türkiye'de kullanıma sokarak bu boşluğu kısmen doldurmayı amaçlamıştır.

Özellikle vurgulamak gerekir ki bu geçerlik ve güvenilirlik çalışması, Yalçın (2009) tarafından yapılan yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş ve yeni bulgular eklenmiş halidir. Alanyazın yeniden tarandığında Dean'ın yabancılaşma ölçeğinin bu süreçte Türkiye'de üç farklı çalışmada daha kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan biri, öğretmenlerin yabancılaşma düzeyini inceleyen betimsel bir çalışmadır (Kınık, 2010). İkincisi, Atlı, Keldal ve Sonar'ın (2015) üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmadır. Araştırmalarında yabancılaşmanın alt boyutlarından güçsüzlük ve toplumsal yalıtılmışlık arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunurken, kuralsızlık ile yalnızlık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkiye rastlamışlardır. Üçüncüsü ise bu çalışma yayına gönderildikten sonra yayımlanan ve Dean'ın yabancılaşma ölçeğini ikinci defa Türkçeye uyarlayan bir çalışmadır. Güğercin ve Aksay (2017) tarafından yapılmış ve bu çalışmadakine benzer biçimde, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir araç olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Bu ölçeği kullanacak ileriki çalışmalar, örgütsel psikoloji çerçevesinde emeğe yabancılaşma üzerine odaklanabileceği gibi, siyaset psikolojisi çerçevesinde siyasal yabancılaşmaya da odaklanabilir. Ancak, özellikle kültürel yabancılaşmaya odaklanacak çalışmaların dünyadaki güncel sorunlara çözüm üretmede öncelik verilmesi gereken bir konumda olduğu söylenebilir.

Yabancılaşma ve anomi kavramları ulus devletlerin ortaya çıktığı dönemde insanın topluma yabancılaşması bağlamında yeniden biçimlenmiştir, çünkü geliştirilmeye çalışılan ulus bilinci, insanların yukarıda sözü edilen ortak özellikleri çerçevesinde yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Birçok farklı grubun kendilerine özgü kültürleri geniş bir coğrafyaya yayılan bir ulus için ortak bir paydaya oturtulmaya çalışılmış, hayali topluluklar oluşturulmuştur (Anderson, 2004). Ancak, bu ortak payda,

grupların kendi özelliklerinin önemli bir bölümünden özveride bulunmalarını ve ortak kültürü benimsemelerini gerektirmiştir. Bu durumun insanlarda anomi ve yabancılaşmaya neden olduğu söylenebilir. Bu tür bir yabancılaşmanın doğurguları asimilasyona, zoraki göçe ve dolayısıyla sosyal çatışmalara yol açabildiği gibi, kültürleşme gibi daha az yıkıcı sonuçlara da neden olabilir. Kültürel yabancılaşma, göç gibi toplumsal değişimin farklı boyutlarıyla da ortaya çıkabilir. Farklı bir kültürün egemen olduğu bir bölgeye göç eden insanlar, egemen kültüre yabancılaşabilirler. Ulus devletlerin ortaya çıktığı döneme ilişkin deneysel araştırmalar yürütmek olanaksızdır ancak göç, kuşaklar arası çatışma, küreselleşme gibi kültürlerarası çatışmalara neden olduğu söylenebilecek olay ve olgular günümüzde devam etmektedir ve araştırmaların görece daha kolay olduğu söylenebilir. Çatışmaların kaynağına inmek için sosyal psikolojik bir değişken olarak kültürel yabancılaşma üzerinde yapılacak araştırmalara gereksinim duyulmaktadır.

Son olarak, yabancılaşmanın anlamsızlık boyutu ile varoluşsal anlamsızlık çalışmalarını birlikte düşünecek ileriki çalışmaların da alanyazına katkı sağlayabileceği söylenebilir. Terör Yönetimi Kuramına (TYK) göre bireyin, ölümün kaçınılmaz olduğu, nerede ya da ne zaman öleceğini bilmediği ve kontrol edebilmesinin imkânsız olduğu bir evrende yaşadığına ilişkin bilgisi, anlamsızlık hissetmesine yol açmaktadır (Solomon, Greenberg ve Pyszczynski, 1991, 2004). Seeman'ın (1959) yabancılaşma modelinde ise birey, parçası olduğu toplumsal örgütün nasıl işlediğini anlamadığında anlamsızlık duymaktadır. Öte yandan, TYK'ye göre kültürel dünya görüşleri (yani, belirli bir grup içindeki insanların düzenli, kalıcı ve istikrarlı olarak varsaydıkları bir gerçekliği tanımlama biçimleri), ölümlülük bilgisinin neden olduğu anlamsızlık duygusunu hafifletmektedir (Pyszczynski, Greenberg ve Solomon, 1999; Solomon ve ark., 2004). Bu noktada, Seeman'ın tanımladığı biçimiyle anlamsızlığın, TYK'nin öne sürdüğü varoluşsal anlamsızlıktan kaçış yolunu tıkayan bir niteliği olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle, kendilerinin ya da gruplarının tanımladığı ve bireylerin benimsediği bu gerçekliklerin toplumsal alanda ifade edilememesi, ölümlülüğün yarattığı kaygı ve anlamsızlıktan kurtulmanın bu yolunu engelleyebilir. Elbette bu bir spekülasyondur ve bu çalışmada yapılan diğer bazı akıl yürütmeler gibi görgül çalışmalarla sınanmayı gerektirmektedir. Bu noktada siyasal katılım, örgütsel katılım ve kültürel temsillere bireysel katılımı bu bakış açısından inceleyecek çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKLAR

- Aiken, M., & Ferman, L. A. (1966). The social and political reactions of older negroes to unemployment. *Phylon*, 27(4), 333-346.
- Anderson, B. (2004). *Hayali cemaatler: Milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması* (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis.
- Athı, A., Keldal, G., & Sonar, O. (2015). Üniversite öğrencilerinin yabancılaşma ile yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(29), 149-160.
- Bansal, A. (2017). A revelation of employee feelings of alienation during post-mergers and acquisition: An outcome of perceived organizational justice. *Journal of Organizational Change Management*, 30(3), 417-439.
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indexes in structural models. *Psychological bulletin*, 107(2), 238-246.
- Bickford, H. L., & Neal, A. G. (1969). Alienation and social learning: A study of students in a vocational training center. *Sociology of Education*, 42(2), 141-153.
- Browne, M. W., & Cudeck, R. (1989). Single sample cross-validation indices for covariance structures. *Multivariate Behavioral Research*, 24(4), 445-455.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Chiaburu, D. S., Thundiyil, T., & Wang, J. (2014). Alienation and its correlates: A meta-analysis. *European Management Journal*, 32(1), 24-36.
- Clark, J. P. (1959). Measuring alienation within a social system. *American Sociological Review*, 24, 849-852.
- Çivilidağ, A. (2015). Öğretim elemanlarında örgütsel sinizm ve işe yabancılaşma arasındaki ilişkide yaşam doyumunun aracı rolü. *Is-Guc, The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, 17(4), 259-286.
- Dağ, İ. (1991). Rotter'in iç-dış kontrol odağı ölçeği'nin (RİDKOÖ) üniversite öğrencileri için güvenilirliği ve geçerliği. *Psikoloji Dergisi*. 7(26), 10-16.
- Dean, D. G. (1960). Alienation and political apathy. *Social Forces*, 38, 185-189.
- Dean, D. G. (1961). Alienation: Its meaning and measurement. *American Sociological Review*, 26(5), 753-759.
- Dean, D. G. (1969). *Dynamic social psychology*. New York: Random House.
- Durkheim, E. (1972). Anomy. In A. W. Finifter (Ed.), *Alienation and the social*

- system*. New York: John Wiley & Sons. (Orijinal çalışma 1952 yılında yayımlanmıştır)
- Feuerbach, L. (2004). *Hıristiyanlığın özü* (D. Bulut, Çev.). Ankara: Öteki.
- Finifter, A. W. (1972). Concepts of alienation. A. W. Finifter (Ed.), *Alienation and the social system*. New York: John Wiley & Sons.
- Freedman, J. L., Sears, D. O., & Carlsmith, J. M. (1993). *Sosyal psikoloji* (A. Dönmez, Çev.). Ankara: İmge.
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten kaçış*. (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel.
- Fromm, E. (1998). *Kendini savunan insan*. (N. Arat, Çev.). İstanbul: Say.
- Fromm, E. (2006). *Sağlıklı toplum*. (Y. Salman ve Z. Tanrısever, Çev.). İstanbul: Payel.
- Hirschfeld, R. R., & Feild, H. S. (2000). Work centrality and work alienation: Distinct aspects of a general commitment to work. *Journal of Organizational Behavior*, 21, 789-800.
- Holian, J. (1971). Alienation and social awareness among college students. *The Sociological Quarterly*, 13(1), 114-125.
- Horton, J. E., & Thompson, W. E. (1962). Powerlessness and political negativism: A study of defeated local referandums. *The American Journal of Sociology*, 67(5), 485-493.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6(1), 1-55.
- Islam, N. (1980). Theories of alienation: Marx, Weber and Mannheim in a comparative perspective. *The Dhaka University Studies*, 42, 1-17.
- Israel, J. (1971). *Alienation: From Marx to modern sociology*. Boston: Bacon.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1972). *Sosyal değişimin psikolojik boyutları*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kaya, U., & Serçoğlu, N. (2013). Duygu işçilerinde işe yabancılaşma: hizmet sektöründe bir araştırma. *Çalışma ve Toplum*, 36(1), 311-346.
- Kınık, F. Ş. F. (2010). *Öğretmenlerin yabancılaşma algıları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Lane E. J., & Daugherty, T. K. (1999). Correlates of social alienation among college students. *College Student Journal*, 1-10.
- Lefcourt, H. M., & Ladwig, G. W. (1965). The american negro: A problem in expectancies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1(4), 377-380.
- Long, S. (1978a). Political alienation: Reality and reactance. *The Journal of Social*

- Psychology, 104*, 115-121.
- Long, S. (1978b). Political hopelessness: A new dimension of systemic disaffection. *The Journal of Social Psychology, 105*, 205-211.
- Lystad, M. H. (1972). Social alienation: A review of current literature. *The Sociological Quarterly, 13*, 90-113.
- Marcuse, H. (1997). *Tek boyutlu insan: İleri işleyim toplumunun ideolojisi üzerine incelemeler* (A. Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay ve D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Marx, K. (2003). *1844 el yazmaları*. B. Erdost (Ed.), *Yabancılaşma*. Ankara: Sol. (Orijinal çalışma 1844 yılında yayımlanmıştır)
- Marx, K., & Engels, F. (2003). *Alman ideolojisi*. B. Erdost (Ed.), *Yabancılaşma*. Ankara: Sol. (Orijinal çalışma 1846 yılında yayımlanmıştır)
- Marx, K. (2003). *Grundrisse I*. B. Erdost (Ed.), *Yabancılaşma*. Ankara: Sol. (Orijinal çalışma 1857 yılında yayımlanmıştır)
- Marx, K. (2003). *Kapital I*. B. Erdost (Ed.), *Yabancılaşma*. Ankara: Sol. (Orijinal çalışma 1867 yılında yayımlanmıştır)
- McClosky, H., & Schaar, J. H. (1965). Psychological dimensions of anomy. *American Sociological Review, 30*(1), 14-40.
- Middleton, R. (1963). Alienation, race, and education. *American Sociological Review, 28*(6), 973-977.
- Milburn, M. A. (1998). *Sosyal psikolojik açıdan kamuoyu ve siyaset*. (A. Dönmez ve V. Duyan, Çev.). Ankara: İmge.
- Moulding, R., Nix-Carnell, S., Schnabel, A., Nedeljkovic, M., Burnside, E. E., Lentini, A. F., & Mehzabin, N. (2016). Better the devil you know than a world you don't? Intolerance of uncertainty and worldview explanations for belief in conspiracy theories. *Personality and individual differences, 98*, 345-354.
- Neal, A. G., & Rettig, S. (1967). On the multidimensionality of alienation source. *American Sociological Review, 32*(1), 54-64.
- Neal, A. G., & Seeman, M. (1964). Organizations and powerlessness: A test of the mediation hypothesis. *American Sociological Review, 29*(2), 216-226.
- Nettler, G. (1957). A measure of alienation. *American Sociological Review, 22*(6), 670-677.
- Nettler, G. (1959). Antisocial sentiment and criminality. *American Sociological*

- Review*, 24(2), 202-208.
- Nicol, A. A., & Rounding, K. (2013). Alienation and empathy as mediators of the relation between Social Dominance Orientation, Right-Wing Authoritarianism and expressions of racism and sexism. *Personality and Individual Differences*, 55(3), 294-299.
- Olsen, M. E. (1965). Alienation and political opinions. *Public Opinion Quarterly*, 29, 200-212.
- Olsen, M. E. (1969). Two categories of political alienation. *Social Forces*, 47(3), 288-269.
- Pearlin, L. I. (1962). Alienation from work: A study of nursing personnel. *American Sociological Review*, 27(3), 314-326.
- Platon (2006). Devlet. (çev., M. Ali Cimcoz). İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Pyszczynski, T., Greenberg, J., & Solomon, S. (1999). A dual-process model of defense against conscious and unconscious death-related thoughts: An extension of terror management theory. *Psychological Review*, 106(4), 835-845.
- Quinn, C. A., Rollock, D., & Vrana, S. R. (2014). A test of Spielberger's state-trait theory of anger with adolescents: Five hypotheses. *Emotion*, 14(1), 74-84.
- Rank, O. (2001). Doğum travması. (çev., Sabir Yücesoy). Metis: İstanbul.
- Ransford, H. E. (1968). Isolation, powerlessness and violence: A study of attitudes and participation in the watts riot. *The American Journal of Sociology*, 73(5), 581-591.
- Robinson, J. P., Rusk, J. G., & Head, K. B. (1969). *Measures of political attitudes*. Survey Research Center Institute for Social Research, Michigan.
- Ross, C. E., & Mirowsky, J. (2013). The sense of personal control: Social structural causes and emotional consequences. C.S. Aneshensel, J. C. Phelan ve A Bierman (Ed.) *Handbook of the sociology of mental health içinde*, 2, 379-402. Netherlands: Springer.
- Rotter, J. B. (1966). Generalized Expectancies for Internal vs. External Control of Reinforcement *Psychological Monographs*, 80, 1-28.
- Rovai, A. P., & Wighting, M. J. (2005). Feelings of alienation and community among higher education students in a virtual classroom. *The Internet and Higher Education*, 8(2), 97-110.
- Schnys, P., Nuus, M., & Dekker, H. (2004, May). *A conceptual and empirical evaluation of political cynicism*. Paper presented at the meeting of 'Politicologenetmaal', Antwerp, Belgium.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.

- Seeman, M. (1963). Alienation and social learning in a reformatory. *The American Journal of Sociology*, 69(3), 270-284.
- Seeman, M. (1966). Alienation, membership, and political knowledge: A comparative study. *The Public Opinion Quarterly*, 30(3), 353-367.
- Seeman, M. (1967a). Powerlessness and knowledge: A comparative study of alienation and learning. *Sociometry*, 30(2), 105-123.
- Seeman, M. (1967b). On the personal consequences of alienation in work. *American Sociological Review*, 32(2), 273-285.
- Seeman M. (1983). Alienation motifs in contemporary theorizing: The hidden continuity of the classic themes. *Social Psychology Quarterly*, 46(3), 171-184.
- Seeman, M., & Anderson, C. S. (1983). Alienation and alcohol: The role of work, mastery, and community in drinking behavior. *American Sociological Review*, 48(1), 60-77.
- Seeman, M., & Evans, J. W. (1962). Alienation and learning in a hospital setting. *American Sociological Review*, 27(6), 772-782.
- Seeman, M., Seeman, A. Z., & Budros, A. (1988). Powerlessness, work, and community: A longitudinal study of alienation and alcohol use. *Journal of Health and Social Behavior*, 29(3), 185-198.
- Seligman, B. B. (1965). On work, alienation and leisure. *American Journal of Economics and Sociology*, 24, 337-359.
- Simmons, J. L. (1966). Some intercorrelations among "Alienation" measures. *Social Forces*, 44(3), 370-372.
- Simpson, R. L., & Miller, H. M. (1963). Social status and anomia. *Social Problems*, 10(3), 256-264.
- Solomon, S., Greenberg, J. & Pyszczynski, T. (1991). A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and cultural worldviews. M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde, 24, 93-159. Orlando, FL: Academic Press.
- Solomon, S., Greenberg, J. & Pyszczynski, T. (2004). The cultural animal: Twenty years of terror management theory and research. J. Greenberg, S. L. Koole & T. Pyszczynski (Ed.), *Handbook of Experimental Existential Psychology* içinde, 13-34. New York: Guilford Press.
- Srole, L. (1956). Social integration and certain corollaries: An exploratory study. *American Sociological Review*, 21(6), 709-716.
- Teber, S. (1990). *Politik-psikoloji notları*. İstanbul: Ara.
- Tekingündüz, S., Kurtuldu, A., & Eğilmez, Ç. (2016). Sosyal destek, işe yabancılaşma ve iş

stresinin işgören performansı üzerindeki etkisinin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 13(1), 683-694.

Tolan, B. (1996). *Toplum bilimlerine giriş*. Ankara: Murat ve Adım.

Ulaş, S. E. (2002). *Felsefe sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.

Yalçın, Ö. (2009). *Ekolojik ikilemlere ilişkin tutum, toplumsal sorumluluk ve yabancılaşmanın toplumsal değer yönelimi açısından incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Zurcher, L. A., Meadow, J. A., & Zurcher, S. L. (1965). Value orientation, role conflict, and alienation from work: A cross-cultural study. *American Sociological Review*, 30(4), 539-548.